

KS. PIOTR SROCZYŃSKI

MIEJSCE KARTOGRAFII W KATECHEZIE

Katechetyczne dokumenty Kościoła mówią wiele o potrzebie wykorzystania środków dydaktycznych w katechezie. *Dyrektorium Katechetyczne* zaleca, aby orędzie Zbawienia miało swoje miejsce wśród środków przekazywania myśli ludzkiej. Zaleca również współpracę między Kościołem a twórcami tych środków (DCG 123).

Catechesi Tradendae podkreśla znaczącą rolę środków dydaktycznych w katechezie oraz wskazuje na ich nieodzowną funkcję w procesie kształcenia (CT 46).

Dyrektorium Ogólne o Katechizacji wskazuje, że orędzie chrześcijańskie trzeba włączyć w „nową kulturę stworzoną przez nowoczesne środki przekazu” (DOK 161). Tylko w ten sposób orędzie ewangeliczne jest zdolne przeniknąć do świadomości każdego „oraz wzbudzić najbardziej osobiste przyłgnięcie do niego i zaangażowanie” (DOK 161).

Współczesna dydaktyka wiele miejsca poświęca środkom dydaktycznym. Zdaniem W. Okonia środki dydaktyczne to: „przedmioty materialne, umożliwiające usprawnienie procesu nauczania – uczenia się i uzyskanie optymalnych osiągnięć szkolnych”¹. Cz. Kupisiewicz zaś stwierdza, iż są to „przedmioty, które dostarczają uczniom określonych bodźców sensorycznych oddziałujących na ich wzrok, słuch, dotyk itp., ułatwiają im bezpośrednie i pośrednie poznawanie rzeczywistości”²

Z powyższych definicji wynika, że wykorzystanie środków dydaktycznych jest jedną z zasad warunkujących optymalizację procesu kształcenia poprzez wielostronną aktywizację ucznia.

---

¹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996, s. 281.

² Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1973, s. 213.

Cz. Kupisiewicz w następujący sposób klasyfikuje środki dydaktyczne:

- a) środki wzrokowe, obejmujące przedmioty naturalne, preparaty oraz modele, obrazy, plansze, mapy, podręczniki i teksty przedmiotowo-metodyczne;
- b) środki słuchowe, przekazujące dźwięki: magnetofon, radio, instrumenty muzyczne;
- c) środki wzrokowo-słuchowe, łączące obraz z dźwiękiem: filmy, programy telewizyjne, piosenki, przeżocza połączone z dźwiękiem;
- d) środki częściowo automatyzujące proces nauczania – uczenia się, np. komputer³

Inny podział podaje W. Okoń. Wyróżnia on następujące środki:

- a) słowne (teksty drukowane, pisane);
- b) wzrokowe proste (modele, mapy, plansze);
- c) techniczne środki wzrokowe (grafoskop, mikroskop, rzutnik);
- d) techniczne środki słuchowe (magnetofon, radio);
- e) słuchowo-wzrokowe (wideo, film, program telewizyjny);
- f) automatyzujące proces dydaktyczny (komputer)⁴

Powyższe klasyfikacje wskazują, że środki dydaktyczne są przedmiotami materialnymi, dostarczającymi uczniom katechizowanym określonych bodźców sensorycznych i motorycznych, które ułatwiają bezpośrednie i pośrednie poznanie rzeczywistości. Środki dydaktyczne to zarówno okazy oryginalne, jak też ich desygnty modelowe, słowne, lub symboliczne. Nie decydują one o końcowych wynikach pracy dydaktyczno-wychowawczej, niemniej jednak wzbogacają stosowane metody nauczania – uczenia się przez umiejętne zastosowanie zasady podmiotowości i przyczyniają się do wzrostu efektywności całego procesu nauczania.

Środki dydaktyczne spełniają swoje zadanie, kiedy funkcjonują w ścisłym powiązaniu z pozostałymi elementami procesu nauczania – uczenia się oraz mają określone zadania do spełnienia. Ich dobór zależy od celów lekcji, metod pracy dydaktycznej, wieku uczniów oraz właściwości poszczególnych przedmiotów nauczania.

Skuteczność ich można zwiększyć stosując środki, które:

- a) służą nie tylko poznaniu bezpośredniemu, lecz również pośredniemu;
- b) wprawiają uczniów do samodzielnego myślenia i działania, posługiwania się już posiadaną wiedzą dla zdobywania nowej;
- c) dostarczają uczniom wszechstronnego obrazu poznawanych rzeczy, zjawisk itp.;
- d) w korzystnych okolicznościach mogą być wykonane przez uczniów w ramach pracy domowej⁵.

³ Por. Cz. Kupisiewicz, dz. cyt., s. 216.

⁴ Por. Okoń, dz. cyt., s. 206.

⁵ Por. Cz. Kupisiewicz, dz. cyt., s. 222.

Spośród kartograficznych środków dydaktycznych jako pierwszy jest analizowany globus. Używa się go w szkole jako modelu kuli ziemskiej. Jest on pomocny zwłaszcza przy nauczaniu geografii, historii. Może mieć zastosowanie także w katechezie, gdyż historie biblijne i historia Kościoła wiążą się jak najbardziej z wszystkimi regionami geograficznymi. Dydaktyczne znaczenie globusa polega na tym, że służy on jako środek poglądowy, wiernie obrazując stosunki przestrzenne, zachodzące na powierzchni Ziemi⁶

Największą jednak grupę kartograficznych środków dydaktycznych stanowią mapy. Dostarczają one uczniowi informacji nie tylko o rozmieszczeniu przedmiotów i zjawisk w przestrzeni geograficznej, ale również danych ilościowych i jakościowych, przedstawionych według zasad prezentacji kartograficznej. Ich znajomość umożliwia trafne odczytanie treści mapy. Porównywanie tych treści ułatwia opisywanie faktów geograficznych i historycznych. Pozwala to także na wykrywanie związków przyczynowo-skutkowych między składnikami środowiska geograficznego oraz między środowiskiem a działalnością człowieka. Porównywanie umożliwia dochodzenie do pojęć i formułowanie prawidłowości. Do takich faktów należy wiele treści przekazywanych podczas katechezy.

W procesie nauczania mapa powinna więc spełniać nie tylko rolę źródła aktualnej, rzetelnej wiedzy oraz środka upoglądowania nauczania, ale także środka metodycznego, wskazującego drogę dochodzenia do wiedzy⁷

Ze względu na treść rozróżnia się mapy ogólnogeograficzne, dzielące się na topograficzne i przeglądowe oraz mapy tematyczne. Mapy ogólnogeograficzne przedstawiają elementy krajobrazu, a więc ukształtowanie terenu i jego składniki: wody, szatę roślinną, osiedla, drogi itp.

– Mapy topograficzne są to mapy o skalach większych, niż 1:500000. Wykonuje się je na podstawie szczegółowych pomiarów terenowych.

– Mapy przeglądowe otrzymuje się przez zmniejszenie i generalizację map topograficznych.

– Mapy tematyczne prezentują wybrane zagadnienia fizyczno-geograficzne, lub społeczno-gospodarcze, na podstawie lub z wykorzystaniem elementów treści map ogólnogeograficznych (np. mapy historyczne, ludnościowe, klimatyczne, morskie, geologiczne)⁸.

Ze względu na przeznaczenie rozróżnia się m.in. mapy szkolne, nawigacyjne, wojskowe, turystyczne.

⁶ Por. K. Tywoński, *Nauczanie w pracowni geograficznej*, Warszawa 1998, s. 41

⁷ Por. J. Kądziołka, *Nowoczesne nauczanie – nowoczesna mapa*, GwSzk. 35: 1982 nr 1, s. 30.

⁸ Por. Sł. Piskorz, *Środki dydaktyczne*, w: *Zarys dydaktyki geografii*, red. S. Piskorz, Warszawa 1995, s. 124-125.

Ze względu na formę użytkowania rozróżnia się mapy ściennie, podręczne, ekranowe itp.

Kartograficzne środki dydaktyczne odgrywają ważną rolę w edukacji dzieci i młodzieży. Pomoce te są używane w procesie dydaktycznym w szkołach podstawowych, gimnazjach, szkołach średnich, jak i na uniwersytetach. Związane są one przede wszystkim z nauczaniem geografii i historii. Korzysta z nich w coraz większej mierze również i katecheza szkolna. Wykorzystuje się w niej zarówno mapy geograficzne, jak i historyczne, jak i coraz częściej wydawane atlasy i mapy biblijne⁹

Po omówieniu środków dydaktycznych, a wśród nich kartograficznych – przedmiotem analiz będzie miejsce tych ostatnich w katechezie. Katecheta, planując lekcje religii, musi odpowiedzieć sobie na dwa podstawowe pytania:

- 1) czy mapa na katechezie będzie ilustracją podawanych wiadomości, czy jednym ze źródeł;
- 2) czy pracę z mapą będzie prowadził on, czy też uczniowie będą z niej samodzielnie korzystali.

Uwzględniając te problemy musi on dobierać odpowiednie metody pracy. Podczas katechezy, w zależności od tego, jaką rolę ma w niej pełnić mapa, można z niej korzystać jednorazowo lub wielokrotnie. Katechizowani powinni w czasie katechezy brać aktywny udział w pracy z mapą. Ich aktywność wynikałaby z tego:

- a) czy posiadają podstawowy zasób wiadomości potrzebnych przy korzystaniu z mapy (strony świata, oznaczenie środowiska geograficznego, czy też treści historycznych);
- b) czy dobrze rozumieją symbolikę mapy, podaną w legendzie.

Praca z mapą winna być przez nauczyciela tak kierowana, aby korzystanie z mapy było uwarunkowane potrzebą wewnętrzną uczniów, a nie wynikało tylko z polecenia¹⁰. Katechecie powinno zależeć na tym, aby na pewnym etapie pracy likwidować polecenia, a jedynie poprzez tworzenie sytuacji problemowych inspirować uczniów do pracy z mapą. Powinno to mieć miejsce również wtedy, gdy mapę traktujemy jedynie jako ilustrację przekazywanych wiadomości.

Pierwszym momentem procesu dydaktycznego w katechezie jest, ze strony nauczyciela, działanie sprzyjające uświadomieniu uczniom celów i zadań kształcenia; ze strony uczniów zaś wytworzenie pozytywnej motywacji do nauki, stosownie do zaaprobowanych celów.

⁹ Por. *Mały atlas biblijny*, red. A. Wojnowski, Lublin 1990; *Atlas biblijny*, Lublin 1990; *Atlas biblijny*, Warszawa 1991; *Wielki atlas biblijny*, red. J.B. Pritchard, Warszawa 1994, 1997; *Atlas biblijny*, Warszawa 1995; *Mapy ściennie: Palestyna i Ewangelia w Nowym Testamencie*, Lublin 1993; *Podróże misyjne św. Pawła A.*, Lublin 1995; *Wędrowni Ludu Bożego w Starym Testamencie*, (b.m.).

¹⁰ Por. S. Gajerski. *Wdrażanie uczniów do korzystania z map i atlasów historycznych*, „Klasy Łączone” 9(1966) nr 1, s. 41.

Znajomość przez uczniów celów lekcji wpływa na ich motywację do nauki. Bardzo ważne jest więc wyraźne postawienie celów katechezy. Brak uświadomienia celu powoduje, że katechizowani nie angażują się intelektualnie i emocjonalnie w katechezę, czego skutkiem są słabsze wyniki nauczania i formacji katechetycznej¹¹.

Uświadomienie celu może być wyrażone poprzez postawienie uczniom określonego problemu. Problem ten nie może ograniczyć się jedynie do rozwiązań intelektualnych. Ważny jest sposób przedstawienia problemu katechezy. Chodzi o to, aby zainteresował on uczniów i wyzwolił zaangażowanie. Różne sposoby pobudzania zainteresowania winny przebiegać przez cały czas trwania katechezy. U młodszych dzieci należy wprowadzić ruch, działanie, śpiew, opowiadanie, pokaz itp. U starszych i młodzieży wzbudzić zainteresowanie należy poprzez pokaz map, książek, obrazów, ilustracji itp., jak również poprzez wprowadzanie różnych metod aktywizacyjnych, np. panelu, dramy. Katecheza nie może ograniczyć się tylko do przekazu wiadomości, uświadomienie zaś jej celu – do rozbudzenia motywacji przyswajania treści. Katecheza musi przede wszystkim zmierzać do otwarcia się katechizowanych na Osobę Jezusa Chrystusa¹². Katecheza wymaga więc wiary, by w jej świetle rozważać ważne, ludzkie pytania. Jest to zadanie niełatwe. Obok bowiem uczniów wierzących uczestniczą w niej uczniowie niewierzący czy też obojętni religijnie. Dlatego też obok cierpliwego dialogu, modlitwy, pozostaje również poszukiwanie angażujących metod dydaktycznych, w celu podjęcia zagadnienia postawionego na katechezie.

Inną trudnością jest to, że przedmiotem katechezy jest Bóg, a więc Rzeczywistość niedostępna dla zmysłów. Dużego znaczenia w tym momencie nabiera osobowość katechety – „pośrednika” między katechizowanymi a Bogiem. Muszą więc zaistnieć wzajemne więzy między katechetą a katechizowanymi, jak również pomiędzy samymi uczniami. Powinno się to wszystko odbywać w klimacie zaufania, życzliwości, wzajemnej odpowiedzialności.

W tym pierwszym ogniwie lekcji – katechezy – mają swój udział kartograficzne środki dydaktyczne¹³. Mogą być one wykorzystane jako środki motywujące pracę uczniów. Jednakże ich wykorzystanie jest limitowane przede wszystkim przez program nauczania oraz przez zagadnienia wymagające posługiwania się tego typu pomocą dydaktyczną. A zatem będą to wszystkie tematy historyczne, dzieje patriarchów, starożytne dzieje Izraela, czasy Jezusa z Nazaretu i apostołów, wreszcie historia Kościoła. Nie uwzględnia się w tym miejscu katechez powtórzeniowych, ze względu na ich specyfikę.

¹¹ E. Fleming, *Unowocześnienie systemu dydaktycznego*, Warszawa 1974, s. 90.

¹² Por. W. Kubik, *Zasadnicze problemy współczesnej dydaktyki w katechetyce*, AK 71(1978) nr 418, s. 175.

¹³ Por. J. Maternicki, Cz. Majorek, A. Suchoński, *Dydaktyka historii*, Warszawa 1973, s. 384.

Za pomocą odpowiednio zestawionych map można stworzyć sytuację problemową. Mapa, będąc punktem wyjścia dla tematu, stanowi z jednej strony moment rozwijający samodzielne myślenie uczniów, z drugiej zaś strony wiąże ich w większym stopniu z nowym tematem przez zapoczątkowanie procesu myślowego. Jego dalszym ciągiem będzie zainteresowanie się treściami podawanymi przez katechetę. „Stosowanie tych i innych sposobów pobudzania i utrwalania motywacji uczniów przynosi podwójną korzyść: lepsze wyniki nauczania i zwiększoną ochotę do pracy, czyniąca naukę szkolną zajęciem godnym wysiłku”¹⁴.

Drugim ogniwem procesu nauczania – uczenia się jest zaznajomienie uczniów z nowym materiałem. Katecheta nie jest w stanie zrealizować tego ogniw na drodze bezpośredniego zetknięcia ucznia z tajemnicą niewidzialnego Boga. Obok jednak poznania zmysłowego „istnieje też poznanie na drodze wiary, które oznacza się nieco innym charakterem bezpośredniości niż poznanie rzeczywistości materialnej. Jest jednak poznaniem słusznym, prawdziwym i głębokim. Staje się osiągalnym dzięki świadectwu. Ze świadectwem spotykamy się w Biblii. Jest to świadectwo osób: patriarchów, proroków, apostołów. Apostołów i ewangelistów należy ukazywać jako szczególnych świadków wiary w Chrystusa, gdyż oni są pierwszymi świadkami Zmartwychwstałego Pana. Oni przynoszą Dobrą Nowinę i przekazują pierwszą katechezę Kościoła, katechezę świadectw wiary w Chrystusa Syna Bożego. Gdy więc sięgamy do Pisma Świętego powinniśmy pamiętać i ciągle przypominać uczniom, że autorzy natchnieni są tymi, którzy doświadczyli bliskości Pana i zaufali mu w całej pełni, którzy poszli za jego wezwaniem, by pełnić powierzona im misję”¹⁵.

Mapa w tej sytuacji doskonale ilustruje treści ewangeliczne – sprawia, że ich przekaz nabiera wymiaru historycznego, a nade wszystko – jest sprawdzalny. Mapa staje się w ten sposób substytutem piątej Ewangelii – ziemi ojczyściej Jezusa z Nazaretu.

Oprócz postaci biblijnych świadkami wiary są święci, Ojcowie Kościoła. Wykorzystuje ich świadectwo, m.in. *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Do świadków należą również papieże. W swoich dokumentach przybliżają i interpretują naukę pierwszych świadków wiary. Ważne miejsce ma także świadectwo ludzi współczesnych.

Nowy materiał w katechezie przybliżany jest też za pomocą obrazów, rysunków, schematów, a także map. Świadczy o tym coraz większy popyt, zwłaszcza na te ostatnie, w wydziałach katechetycznych kurii diecezjalnych, jak również w księgarniach katolickich w naszym kraju. Istotne w tej prezentacji jest, aby mapa

¹⁴ W. Okoń. *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1987, s. 151.

¹⁵ W. Kubik, dz. cyt., s. 180-181.

nie zatrzymywała ucznia na cechach zewnętrznych ale kierowała ku rzeczywistości, która ma być przybliżona. Przedstawienie graficzne nie może być przyjęte jako bezpośrednie odbicie rzeczywistości pozostającej tajemnicą.

Prezentacji mapy towarzyszy słowo. Słowem posługuje się katecheta, wprowadzając do obserwacji, stawiając pytania, zaciekawiając uczniów lub zachęcając do formułowania odpowiedzi. Słowna prezentacja nowego materiału dokonuje się za pomocą opowiadania, pogawędki, wykładu.

Wykorzystać wtedy można między innymi tekst Pisma Św., podręcznik do nauki religii, książki i czasopisma religijne. Słowny przekaz stwarza okazję do użycia wszelkiego rodzaju map¹⁶ Używa się je np. do lokalizacji miejscowości, wydarzeń, o których wspomina się w opowiadaniu. Prezentacji tej dokonuje katecheta bądź też katechizowany. Lokalizację tę pokazuje się na mapie ściennej, w atlasie itp. Często może to być samodzielna praca uczniów, pod dyskretnym kierownictwem katechety.

Trzecim etapem procesu dydaktycznego jest nabywanie pojęć. Tworzenie pojęć wynika z zestawiania i porównywania cech jednych przedmiotów z innymi. Etapem pośrednim między spostrzeżeniem a pojęciem jest wyobrażenie. Warunkuje ono opanowanie nowych pojęć, także wiek ucznia ma wpływ na proces ich nabywania. U dzieci młodszych pojęcia kształtują się na podstawie znajomości zewnętrznych cech rzeczy i zdarzeń. U starszych pojęcia są coraz mniej zależne od uczenia się obrazowego, a coraz bardziej wynikają z wyobrażeń i operacji symbolicznych. Uzyskują one charakter pojęć naukowych. Umiejętność stosowania pojęcia w nowych sytuacjach jest sprawdzianem jego opanowania, także treści katechezy stanowią materiał do kształtowania pojęć. Mogą to być treści o charakterze biblijnym, liturgicznym, pochodzące z historii Kościoła, bądź też z życia codziennego. W tym miejscu procesu nauczania – uczenia się mapa staje się jednym ze źródeł informacji. Dotyczy to zwłaszcza zagadnień wymagających posługiwania się tego typu pomocą dydaktyczną. Jest to problematyka, którą uczniowie mogą opracować np. metodą pracy pod kierunkiem, na podstawie mapy i tekstu podręcznika.

Czwarte ogniwo, którym jest kierowanie procesem poznania i systematyzowania wiedzy, ma duże znaczenie w wychowaniu religijnym. W nim bowiem poznane pojęcia mają być zapamiętane przez uczniów, kojarzone z innymi wydarzeniami i odnajdywane ich odniesienia do życia. Nie wystarczy tu zapamiętanie słów, chodzi o coś więcej, o ciągłe przetwarzanie siebie, na wzór Chrystusa. Samo zapamiętanie sformułowań jest potrzebne, ale jeśli będzie to tylko zapamiętanie – słowa mogą stać się pustym dźwiękiem. *Catechesi Tradendae* mówi o niebezpieczeń-

¹⁶ Por. *Dydaktyka historii*, s. 384.

stwie jednostronnego często podejścia do zapamiętania. Podkreśla więc potrzebę „pamięci” przesławnych wydarzeń z historii zbawienia, przyswojenia pamięciowego słów Jezusa, ważnych tekstów biblijnych itp. Zaleca zarazem: „oczywiście jest rzeczą bardzo ważną, by te wyuczone na pamięć teksty zostały jednocześnie wewnątrznie przyswojone, stopniowo zgłębiane umysłem tak, by się stały źródłem osobistego i wspólnotowego życia chrześcijańskiego” (CT 55). Katecheta, analizując pojęcia, winien je łączyć w większe całości. Powinien także umieć je odnaleźć w większych zbiorach np. w tekście biblijnym, formułach wiary, liturgii, modlitwach, pieśniach. Tak więc pojedyncze pojęcia muszą być włączone w cały gmach wiary, jak również winny być odnajdywane w całym życiu chrześcijańskim.

Na tym etapie procesu dydaktycznego wykonuje się ciekawe ćwiczenia z wykorzystaniem różnych materiałów kartograficznych. Optymalnie katecheza, gdzie używa się map, wygląda tak, że konfrontuje się ze sobą opis biblijny, historyczny, ze środkami kartograficznymi. Ważne jest, ażeby wydobyć przy ich pomocy nie tylko podstawową wiedzę historyczno-geograficzno-zbawczą, ale wskazać także na relacje zachodzące pomiędzy opisami biblijnymi a treściami, które zawierają mapy. Wskazać także na ich ograniczoność oraz na *optimum*, którym niewątpliwie będzie pielgrzymka szkolna.

Porównywanie dwu lub większej ilości map stanowi również pomoc w procesie poznania i systematyzowania wiedzy. Wdraża to uczniów do umiejętności samodzielnego formułowania wniosków oraz ich uzasadniania. Praca z mapą w tym momencie jest więc atrakcyjna dla uczniów, staje się odmienną formą czerpania wiedzy. Ułatwia ona percepcję wydarzeń przez ich konkretną lokalizację¹⁷. Wiele interesujących wniosków można sformułować np. porównując obszar Palestyny z czasów Jezusa z dzisiejszym terenem państwa Izrael. Na podstawie tego i innych przykładów staje się jasne, że analiza granic współczesnych, bez odniesienia do przeszłości, oznacza poznawanie faktów bez sięgania do ich genezy.

Piątym etapem procesu nauczania jest przechodzenie od teorii do praktyki. Katecheta nie może zadowolić się tylko przekazem wiedzy, wprowadzeniem w jej tajniki. „Zadaniem katechezy jest, przez słowo, które winno się jednocześnie łączyć ze świadectwem życia i modlitwą, przygotowanie ludzi na przyjęcie Ducha Świętego i stałe nawracanie się” (CT 22). „Człowiek ugruntowany w wierze odpowiada w pełni na wezwanie zawarte w orędziu ewangelicznym, przez które jest skłaniany do nawiązania wspólnoty z Bogiem i braćmi. Realizuje on również w swoim życiu obowiązki związane z tym powołaniem” (CT 23).

Na fundamencie poznanych na katechezie treści tworzy się normy. Problemem jest natomiast, jak przekształcić je w reguły postępowania. W jaki sposób sami uczniowie mają się uczyć z nich korzystać. Na tym etapie procesu nauczania –

¹⁷Por. H. Jagiello, *Lekcje z mapą w klasie VIII*, WH 18(1975) nr 2, s. 86.

uczenia się do czynności uczniów należy: nabywanie umiejętności i nawyków. Dydaktycy definiują umiejętności jako „sprawności w posługiwaniu się właściwymi regułami, przy wykonywaniu jakichś zadań”¹⁸. Na skutek powtarzania umiejętność przekształca się w nawyk, a więc działanie wykonywane z coraz mniejszym wysiłkiem, przy zmniejszonym udziale świadomości.

Na tym etapie procesu dydaktycznego środki kartograficzne są pomocą w kształtowaniu umiejętności i nawyków¹⁹. Będzie to dotyczyło wyrażania Bogu zaufania w różnych sytuacjach życia. Chodzi o to, aby wiara i życie stanowiły jedno, aby nie było między nimi rozdziewięku. Obserwując bowiem na mapie np. wędrówkę Abrahama czy też drogę Narodu Wybranego, katechizowani mogą się otwierać m.in. na przyjęcie działania Ducha Świętego w ich życiu, nawracanie się. Tak więc wydarzenia historyczno-biblijne poznawane z pomocy kartograficznych mają swój wpływ na umiejętności i nawyki uczniów.

Drugim etapem przechodzenia od teorii do praktyki jest wykonywanie zadań praktycznych, służących przetwarzaniu rzeczywistości²⁰. W czasie katechezy polega to na wykonaniu określonych prac oraz kształtowaniu postaw²¹. Rodzaj organizowanych prac jest uzależniony od wieku uczniów. Dzieci młodsze poznawane prawdy i postawy wyrażają poprzez modelowanie, rysunek, obraz, naklejanki. Dlatego też mogą wykonywać obrazkowe mapy Palestyny, uwzględniając przy tym charakterystyczne elementy fauny, flory oraz obrazowo przedstawiając miejscowości, np. Jerozolimę, Nazaret, Kanę Galilejską itp.²². Dzieci starsze zaś wypowiadają się na piśmie, podejmują praktyczne działanie w grupie ministranckiej, zespole lektorów, grupie charytatywnej, misyjnej, liturgicznej, scholi, redakcji gazetki szkolnej, parafialnej. Na gazetce szkolnej, parafialnej mogą też być umieszczone mapy i plany biblijne, wykonane przez uczniów, a wiążące się np. z uroczystościami roku liturgicznego: Bożym Narodzeniem, Wielkanocą, Zesłaniem Ducha Św. Wychodziłoby to naprzeciw współczesnym tendencjom coraz wnikliwszego poznawania nie tylko prawd wiary, lecz również miejsc z nimi związanych (Betlejem, Jerozolima, rzeka Jordan, Świątynia w Jerozolimie, Wieczernik). Jednocześnie te mapki, plany byłyby bardziej symboliczne, ze względu na przyswojenie tych symboli przez katechizowanych na lekcjach geografii czy też historii²³. Młodzież szkół średnich oraz studencka mogłaby również wykonywać mapy i plany o treści religijnej, zawierające już typowe oznaczenia symboliczne, z przeznacze-

¹⁸ Okoń, dz. cyt., s. 158.

¹⁹ Por. W. Marmon, *Problem wykorzystania map w polskiej teorii nauczania historii*, WH 33(1990) nr 1-2, s. 52.

²⁰ Por. Okoń, dz. cyt., s. 159.

²¹ Por. R.I. Arends, *Uczymy się nauczać*, Warszawa 1994, s. 300.

²² Por. A. Zielecki, *Mapa w nauczaniu historii*, Warszawa 1984, s. 20.

²³ Por. tamże, s. 21.

niem głównie dla dorosłych. Te prezentacje kartograficzne umieszczone byłyby w szkolnych i parafialnych gablotach, gazetkach. Dużą fachową pomocą w tych pracach mogliby służyć nauczyciele geografii, historii oraz katecheci.

Celem powyższych prac katechetyczno-kartograficznych jest kształtowanie postaw inspirowanych treściami chrześcijańskimi. Dokonywałoby się to poprzez wspólne z uczniami poszukiwanie i rozwiązywanie problemów. Aktywizacja poznawcza i emocjonalna uczniów prowadzi do zmiany nastawień. Te ostatnie zaś stanowią moment motywacyjny w stosunku do działania.

W ostatnim punkcie procesu nauczania – uczenia się funkcjonują zasady kontroli i oceny. Kontrola i ocena na katechezie nie dotyczy wyłącznie sprawdzenia wiadomości, lecz także umiejętności, zdolności twórczych, rozwoju zainteresowań, motywacji do uczenia się, a przede wszystkim: kształtowania cech charakteru, woli, odpowiedzialności za swoje czyny, zgodności z przyjętą wiarą.

Ocena spełnia funkcje psychologiczne, dydaktyczne, wychowawcze i eklezjalne. Prawidłowe ocenianie wpływa pozytywnie na rozwój osobowości katechizowanego, służy lepszemu poznaniu siebie. Wadliwe ocenianie może zniechęcać, oddalać od katechezy i Boga²⁴

Katechetyczny wymiar lekcji religii wymaga także podkreślenia roli samokontroli. Dochodzenie do dojrzałości w wierze domaga się przedstawienia ze strony uczniów podstawowych wyrazów własnej wiary oraz próby podejmowania weryfikacji postaw. W czasie katechezy okazją do samokontroli jest refleksja, medytacja, rachunek sumienia. Konsekwencją sprawdzania i samokontroli jest usuwanie wykrytych braków, utrwalanie poprawnych form działania, wiadomości, sprawności, postaw.

W tym ostatnim ogniwie procesu nauczania – uczenia się pomoce kartograficzne mogą być również wykorzystane przez katechetę. Powinno się tutaj ustalić, w jakim stopniu wysiłki, zmierzające do wdrożenia uczniów do korzystania z mapy podczas katechezy, zostały zrealizowane oraz czy treści programowe, realizowane także przy pomocy map, zostały przez uczniów należycie opanowane, jak również czy pomoce kartograficzne przyczyniły się do wzrostu wiary katechizowanych. Chodzi tutaj m.in. o egzekwowanie od uczniów wiadomości związanych z rozmieszczeniem faktów i zjawisk poruszanych w czasie katechezy, jak również zmianę motywacji i postaw. Ta kontrola powinna dokonywać się także poprzez rozwiązywanie zadań sprawdzających, na bazie kartograficznych środków dydaktycznych.

Kontrola ta powinna posiadać charakter stały, jak i doraźny. Stała kontrola ma miejsce na następnej katechezie i przy powtórzeniu materiału, po przerobieniu jego

---

²⁴ Por. S. Kulpaczyński, *Oceniać, ale jak? w: Katecheci uczą się oceniać katechizowanych*, praca zbiorowa, Lublin 1998, s. 12-13.

pewnej partii. O tej kontroli katechizowani wiedzą. Kontrola doraźna powinna być zawsze pewnego rodzaju zaskoczeniem. Właśnie ona zmusza uczniów do systematycznej pracy, również z mapą. Ponadto przy stałym sprawdzaniu, choć wiadomości uczniów są często zadowolające, nie dają jednak gwarancji, że będą trwałe. Taką pewność otrzymuje się dopiero przy kontroli doraźnie przeprowadzonej. Z tego więc względu jest ona konieczna.

W trakcie sprawdzania osiągniętych przez uczniów kompetencji należy zwracać uwagę na to, aby ich wypowiedzi przy mapie były prawidłowe, wyczerpujące i jasne. Należy od razu korygować wszelkie niedociągnięcia. Kontrola winna zmuszać katechizowanych do twórczego wysiłku myślowego. Chodzi o to, by przy użyciu mapy umieli przeprowadzić analizę omawianego tematu.

Rozważania niniejsze wykazują możliwość obecności kartograficznych środków dydaktycznych na każdym etapie procesu nauczania – uczenia się podczas katechezy oraz udowadniają ich przydatność w kształtowaniu postawy wiary podczas poszczególnych etapów procesu dydaktycznego w katechezie.

Zusammenfassung

Kartographische didaktische Mittel spielen eine wichtige Rolle in der Kinder- und Jugendziehung. Sie sind besonders mit dem Lehren der Geographie und Geschichte verbunden. Es benutzt sie auch die Schulkatechese. Man benutzt in ihr geographische und historische Karten, Atlase und biblische Karten. Dieser Artikel zeigt die Möglichkeit der Anwesenheit von kartographischen Mitteln in jeder Etappe des Lehr- und Lernvorganges in der Katechese. Er beweist ihre Hilfe in der Gestaltung der Glaubenshaltung.